

George Lakoff i Mark Johnson

KONCEPTI PO KOJIMA ŽIVIMO I SUSTAVNOST METAFORIČKIH KONCEPATA

(Prijevod iz djela: *Metaphors we live by*, Chicago and London: The University of Chicago Press, 1980., str. 3-9.)

Koncepti po kojima živimo

Metafora većini ljudi predstavlja sredstvo pjesničkog izražavanja i ukras govoru – nešto što pripada izvanrednom jeziku prije negoli običnom. Štoviše, metafora se uobičajeno promatra samo kao karakteristika jezičnog izraza, stvar riječi prije nego misli i djelovanja. Iz tog razloga većina ljudi misli da se savršeno mogu snaći ne rabeći metaforu. Nasuprot tome, otkrili smo da metafora prožima svakodnevni život, ne samo jezik nego i mišljenje i djelovanje. Naš uobičajeni sustav konceptualizacije, u okviru kojeg i mislimo i djelujemo, fundamentalno je metaforičan u svojoj prirodi.

Koncepti koji upravljaju našom mišlju nisu samo pitanje uma. Oni također usmjeravaju naše svakodnevno funkcioniranje do najbanalnijih detalja. Nama pripadajući koncepti izgrađuju našu percepciju, način snalaženja u svijetu te način na koji se odnosimo prema drugim ljudima. Stoga naš konceptualni sustav igra središnju ulogu u definiranju naše svakodnevne zbilje. Ako smo u pravu kada sugeriramo da je naš konceptualni sustav u mnogome metaforičan, tad je način na koji razmišljamo, ono što proživljavamo te ono što svakodnevno činimo u mnogome pitanje metafore.

Ali naš konceptualni sustav nije nešto čega smo obično svjesni. O većini malih stvari koje svakodnevno obavljamo jednostavno ne razmišljamo i djelujemo manje-više automatski uz neke smjernice. Što su te smjernice, ni u kojem slučaju nije očito. Jedan način pronalaženja odgovora proučavanje je jezika. S obzirom na to da je komunikacija zasnovana na istom konceptualnom sustavu koji rabimo pri mišljenju i djelovanju, jezik je važan izvor dokaza o tome kakav je taj sustav.

Ponajprije na osnovi lingvističkih dokaza utvrdili smo da je naš uobičajeni konceptualni sustav metaforičan u svojoj prirodi. Također smo utvrdili način kako početi detaljnije identificirati koje su to metafore koje strukturiraju našu percepciju, naše mišljenje i naše djelovanje.

Kako bismo stvorili sliku o tome što bi moglo značiti da je koncept metaforičan i da takav koncept strukturira našu svakodnevnu aktivnost, počnimo s konceptom rasprave i konceptualnom metaforom RASPRAVA JE RAT. Ta metafora ogleda se u našem svakodnevnom jeziku kroz mnoštvo izraza:

RASPRAVA JE RAT

Tvoje su tvrdnje *neobranjive*.

Napao je svaku slabu točku moje argumentacije.

Njegove su kritike *pogodile metu*.

Uništio sam njegove argumente.

Nikad nisam *pobijedio* u raspravi s njim.

Ne slažeš se? *Pucaj* onda.

Ako budeš rabio tu *strategiju*, *pomest će te*.

Oborio je sve moje argumente.

Važno je uvidjeti da ne govorimo samo o raspravi kao o ratu nego da u raspravama i pobjeđujemo ili gubimo. Osobu s kojom se svađamo vidimo kao protivnika čija uporišta napadamo dok svoja branimo. Stječemo i gubimo prednost. Planiramo i upotrebljavamo strategije. Ukoliko uvidimo da su naša stajališta neobranjiva, možemo ih napustiti i napasti iz drugog smjera. Mnoge stvari koje činimo u raspravi strukturirane su po konceptu rata. Iako sukob nije fizički, on je verbalni, što se ogleda u strukturi rasprave – napad, obrana, protunapad itd. U svjetlu ovoga, metafora RASPRAVA JE RAT pokazuje se kao jedna od onih po kojima živimo mi koji dijelimo istu kulturu; ona strukturira naše djelovanje raspravama.

Pokušajte zamisliti kulturu gdje se rasprave ne promatraju kao rat, gdje nitko ne pobjeđuje i ne gubi, gdje nema napadanja i branjenja, osvajanja i gubljenja pozicija. Zamislite kulturu u kojoj rasprava biva promatrana kao ples, gdje su sudionici viđeni kao plesači, gdje je cilj raspravljati ujednačeno i estetski zadovoljavajuće. U takvoj kulturi ljudi bi drukčije gledali na rasprave, drukčije ih proživljavali i drukčije ih provodili te drukčije o njima govorili. Ali mi ih vjerojatno ne bismo poimali kao nekoga tko raspravlja: oni bi jednostavno radili nešto drugo od raspravljanja kako ga mi poimamo. Bilo bi nam čudno čak i nazvati to što rade raspravom. Možda bi najneutralniji način opisivanja razlike između njihove i naše kulture bio da kažemo da je naš diskurs formiran po uzoru na bitku, a njihov po uzoru na ples.

To je primjer toga što znači da metaforički koncept, naime RASPRAVA JE RAT, strukturira bar dijelom ono što činimo i kako razumijemo ono što činimo dok raspravljamo. **Bit je metafore u tome da jednu stvar razumijemo i doživljavamo kao neku drugu.** Nije da je rasprava podvrsta rata. Rasprave i ratovi različite su vrste stvari – verbalni diskurs i oružani sukob –

i djelovanja koja poduzimamo različite su svrhe. Ali rasprava je djelomično strukturirana, poimana, izvođena i o njoj je govoreno kao o ratu. Koncept je metaforički strukturiran, djelovanje također, a posljedično i sam jezik.

Štoviše, to je najobičniji način raspravljanja i razgovaranja o svađi. Nama je uobičajen način govorenja o napadanju položaja riječima *napasti položaj*. Konvencionalni načini govorenja o raspravama pretpostavljeni su metaforom koje smo rijetko svjesni. Metafora nije samo u riječima koje rabimo – ona je i u samom našem poimanju rasprave. Jezik rasprave nije poetski, nestvaran ili retoričan; on je doslovan. Govorimo o raspravama na taj način zato jer ih poimamo na taj isti način te se ponašamo sukladno načinu na koji poimamo stvari.

Najvažnija tvrdnja koju smo dosad izrekli jest ona da metafora nije samo jezična stvar, tj. puka stvar riječi. Dokazat ćemo da su, upravo suprotno, ljudski kognitivni procesi uvelike metaforični. To je ono što mislimo kad kažemo da je ljudski konceptualni sustav metaforički strukturiran i definiran. Metafore kao jezični izrazi vjerojatno su precizne zbog postojanja metafora u ljudskom konceptualnom sustavu. Stoga kad god u ovoj knjizi govorimo o metaforama kao što je RASPRAVA JE RAT, to treba biti shvaćeno tako da metafora **znači metaforički koncept**.

Sustavnost metaforičkih koncepata

Rasprave obično slijede uzorak, tj. postoje tipična djelovanja kojima pribjegavamo, odnosno koje izbjegavamo prilikom raspravljanja. Činjenica je da raspravu dijelom konceptualiziramo tako da bitke sustavno utječu na oblik koji rasprava prima i na način na koji razgovaramo o svojim činima tijekom rasprave. **Uslijed sistematičnosti metaforičkog koncepta, jezik je koji rabimo za razgovor o tom aspektu koncepta sustavan.**

Vidjeli smo u metafori RASPRAVA JE RAT da izrazi karakteristični za vojni diskurs (kao npr. *napasti poziciju, neobranjivo, strategija, pobijediti...*) oblikuju sustavan način razgovora o onim vidovima raspravljanja koji su preslikani iz koncepta bitke. Nije slučajno da ti izrazi znače ono što znače kad ih rabimo u diskursu rasprave. Dio konceptualne mreže bitke djelomično karakterizira koncept rasprave, a što jezik slijedi. S obzirom na to da su metaforički izrazi u našem jeziku sustavno povezani s metaforičkim konceptima, možemo rabiti metaforičke jezične izraze za proučavanje naravi metaforičkih koncepata i kako bismo shvatili metaforičnost naravi našeg djelovanja.

Da bismo stvorili predodžbu o tome kako nam metaforički izrazi u svakodnevnom jeziku mogu dati uvid u metaforičku narav koncepata koji strukturiraju naše svakodnevne aktivnosti, razmotrit ćemo metaforički koncept VRIJEME JE NOVAC kako se reflektira u suvremenom engleskom jeziku.

You're wasting my time. / Tratiš moje vrijeme.

This gadget will save you hours. / Uz pomoć ove sprave uštedjet ćete puno vremena.

I don't have the time to give you. / Nemam vremena koje bih ti posvetio.

How do you spend your time these days? / Kako trošiš vrijeme ovih dana?

That flat tire cost me an hour. / Probušena guma koštala me puno vremena.

I've invested a lot of time in her. / Utrošio sam puno vremena u nju.

I don't have enough time to spare for that. / Nemam dovoljno vremena da ga potrošim na to.

You're running out of time. / Ponestaje ti vremena.

You need to budget your time. / Moraš pažljivo gospodariti svojim vremenom.

Put aside some time for ping pong. / Odvoji nešto vremena za stolni tenis.

Is that worth your while? / Je li to vrijedno tvog vremena?

Do you have much time left? / Je li ti ostalo puno vremena?

He's living on borrowed time. / Živi u sudačkoj nadoknadi.

You don't use your time profitably. / Pazi na to da ti se uloženo vrijeme isplati.

I lost a lot of time when I got sick. / Zbog bolesti sam izgubio puno vremena.

Thank you for your time. / Hvala ti za tvoje vrijeme.

Vrijeme je u našoj kulturi vrijedna roba. Ono je ograničeni resurs koji rabimo kako bismo postigli ciljeve koje si postavimo. Zbog načina na koji se u zapadnoj kulturi razvio koncept rada, u kojemu se rad u pravilu povezuje s vremenom potrebnim za njegovo izvršenje te je precizno kvantificiran, postalo je uobičajeno plaćati radnike po satu, dnevno, mjesečno ili godišnje. U našoj kulturi VRIJEME JE NOVAC na mnoge načine: telefonska obračunska jedinica, satnica, godišnji proračun... Te prakse relativno su nove u povijesti ljudskog roda i ne postoje u svim kulturama. Isplivale su u modernim industrijaliziranim društvima i strukturiraju naše osnovne svakodnevne djelatnosti na vrlo dubokoj razini. Imajući na umu činjenicu da se ponašamo kao da je vrijeme vrijedna roba, ograničen resurs, čak i sredstvo plaćanja, poimamo vrijeme na taj način. Stoga razumijemo i doživljavamo vrijeme kao nešto što može biti potrošeno – mudro ili nepromišljeno – korišteno, uštedeno ili uzalud potrošeno.

VRIJEME JE NOVAC, VRIJEME JE OGRANIČEN RESURS i VRIJEME JE VRIJEDNA ROBA metaforički su koncepti. Metaforički su s obzirom na to da rabimo svakodnevna iskustva s novcem, ograničenim resursima i vrijednim robama kako bismo konceptualizirali vrijeme. To nije nužan način konceptualiziranja vremena; taj način vezan je uz našu kulturu. Postoje

kulture čiji koncept vremena ne uključuje ni jedan od navedenih metaforičkih koncepata.

Metaforički koncepti VRIJEME JE NOVAC, VRIJEME JE OGRANIČENI RESURS i VRIJEME JE VRIJEDNA ROBA formiraju jedan sustav zasnovan na potkategorizaciji jer je u našoj kulturi novac ograničeni resurs, a ograničeni su resursi vrijedna roba. Te potkategorizacijske odnose karakteriziraju uvjetujuće veze između metafora. VRIJEME JE NOVAC uvjetuje metaforu VRIJEME JE OGRANIČEN RESURS, što pak uvjetuje metaforu VRIJEME JE VRIJEDNA ROBA.

Usvojiti ćemo praksu uporabe najspecifičnijeg metaforičkog koncepta, u ovom slučaju koncepta VRIJEME JE NOVAC, da bismo okarakterizirali cjeloviti sustav. Od izraza navedenih pod metaforičkim izrazom VRIJEME JE NOVAC neki se specifično odnose na novac, drugi na ograničene resurse, a treći na vrijedne robe. Ovo je primjer kako metaforička uvjetovanja mogu odrediti koherentan sustav metaforičkih izraza za te koncepte.

Preveo Luka Matić